

Građa za promicanje univerzalnog etosa u pluralnoj BiH

Alen Kristić (ur.): *Svjetski etos pod školskim krovom. Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014, 152 str.

Alen Kristić (ur.): *Svjetski etos. Dokumenti – utemeljenja – primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014, 290 str.

Mato Zovkić

mato.zovkic@bih.net.ba

Ove dvije knjige, koje sadrže građu uglavnom prevedenu s njemačkog i engleskog, priredili su vrijedni djelatnici *Transkulturalne, psihosocijalne, obrazovne fondacije* (TPO fondacije) u Sarajevu koja, prema svome službenom programu,

»kroz implementaciju obrazovnih, istraživačkih, psihosocijalnih i interkulturalnih programskih aktivnosti doprinosi izgradnji građanskog demokratskog društva, osnaživanju svijesti o ravnopravnosti spolova i elaboriranju etike partnerstva i odgovornosti u porodici, društvu i političkom životu BiH.«¹

U suradnji s obrazovnim i kulturnim institucijama nude programe za interkulturalno, multireligijsko i građansko obrazovanje. Tako su potkraj 2014. godine s nadležnim ministarstvima obrazovanja, nauke, kulture i sporta te pedagoških instituta u kantonima Sarajevskom, Zeničko-dobojskom i Tuzlanskom održali tri dvodnevna seminara za stotinjak srednjoškolskih nastavnica i nastavnika. Tu se pokazalo da svjetski etos dobro prihvaćaju nastavni kadar i obrazovne strukture, što pruža nadu u sustavno integriranje svjetskog etosa u tim kantonima pa i u cijeloj BH.

Prevoditelj Alen Kristić odabrao je izraz »svjetski etos« za Küngovu njemačku kovanicu *Weltethos* koja je u njemačkom lijepa i jasna, jer tamo *Welt* prvenstveno znači sve ljude, životni prostor čovjeka, dok u hrvatskom »svijet« je »zemlja sa svim svojim životom, ljudski rod, svemir«. ² Sam je Küng uvidio ovu razliku pa je pristao da se dokument o univerzalnoj etici koji je sa suradnicima predložio Parlamentu religija svijeta u Chicagu 1993. na engleskom nazo-

¹ Vidi www.tpo.ba (15.03.2015).

² Vladimir ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, Novi liber, 1991.

ve *Towards a Global Ethic (An Initial Declaration)*. Ono što je na njemačkom razumljivo kao »svjetski etos« na engleski se prevodi kao »globalna etičnost«. U svoje istraživanje i razmišljanje Küng je preuzeo grčki izraz *ethos* koji znači »običaj, navika, ono što ljudi u međusobnim odnosima baštine od roditelja ili građanske zajednice«. Upotrebljava se u njemačkom i drugim jezicima u smislu etičke svijesti kao temeljnog moralnog raspoloženja neke skupine. U *Rječniku stranih riječi* Vladimira Anića i Ive Goldsteina etos je »sustav vrijednosti i ponašanja specifičnih za određeni narod ili kulturu, moral, ćudoređe, običaj«.

Od Küngova projekta o svjetskom etosu 1990. do Deklaracije vjerskih poglavara o globalnoj etici 1993.

Hans Küng, rođen 1928., zaređen za katoličkog svećenika 1954., švicarski je teolog koji je aktivne godine proveo na Sveučilištu u Tübingenu u Njemačkoj te se već u vrijeme spremanja doktorata počeo baviti ekumenskim odnosima među kršćanima različitih konfesija. Godine 1970. napisao je knjigu »Nezabludiv? Potraga« (*Unfehlbar? Eine Anfrage*) u kojoj je kao katolički teolozi doveo u pitanje papinu nadležnost da može kao vrhovni pastir i učitelj vjere formulirati ljudskim riječima obvezatne istine vjere. Najprije su mu se usprotivili vodeći njemački teolozi, a zatim je 1973. Kongregacija za nauk vjere u izjavi »Misterij Crkve« odgovorila da se povijesne formulacije vjere mogu pojašnjavati ili prericati, ali ne poreći u onom smislu u kojem su bile definirane. Budući da on nije popustio, zabranjeno mu je predavati na fakultetu gdje studiraju kandidati za svećenike i Sveučilište u Tübingenu mu je omogućilo da nastavi znanstveni rad na njihovu Ekumenskom institutu. Tu se okrenuo proučavanju svjetskih religija, uvjeren da mogu biti faktor pomirenja, a ne samo razdora među narodima. Trebalo mu je desetak godina rada, s trojicom drugih kolega na istom sveučilištu, za prvo djelo s toga područja, *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom* (njemački izvornik objavljen god. 1984., hrvatski prijevod u Zagrebu 1994).³ Godine 1990. objavio je knjigu *Das Projekt Weltethos* kao najavu dugoročnog programa u kojoj kaže:

»Ovaj svijet treba etos; ova jedna svjetska zajednica ne treba religiju jedinstva ni ideologiju jedinstva, ali treba nekoliko povezujućih i povezivih norma, vrijednosti, ideja i ciljeva.«

Pod pokroviteljstvom Frederica Mayora, generalnog direktora UNESCO-a, održan je u Parizu od 8. do 10. veljače 1989. kolokvij na temu »Religije svijeta, ljudska prava i mir u svijetu«. Na njemu je pokrenuta inicijativa o projektu dokumenta svjetske etike koji bi izrazio tzv. neutralnim rječnikom osnovne etičke

³ Recenzija te knjige: M. ZOVKIĆ, Medureligijski dijalog kršćanskih stručnjaka s islamom, hinduizmom i budizmom, *Crkva u svijetu*, 29 (1994) 4, 465-470.

vrijednosti nazočne i prihvatljive u tradicionalnim religijama. Želeći podsjetiti na događaj u Chicagu god. 1883., kada je kroz tjedan dana držan parlament svjetskih religija prigodom četiri stote obljetnice otkrića Amerike, četiri međureligijske organizacije svjetske razine priredile su u Chicagu novi parlament svjetskih religija od 28. kolovoza do 5. rujna 1993. godine. Povjerile su Hansu Küngu da izradi nacrt Deklaracije o globalnoj etici koji bi prisutni vjerski poglavari raspravili i usvojili. Ponosan na odjek svoga projekta o svjetskom etosu, Küng je sa svojim suradnicima dvije godine radio na tom dokumentu, preradio ga na temelju dospjelih primjedbi neposredno pred početak zasjedanja te predložio na usvajanje 241 nazočnom vjerskom poglavaru, dok je svih sudionika bilo oko 7000. Poglavari su dodali uvod te promijenili naslov u: »Prema globalnoj etici (Inicijalna deklaracija)« sa željom da dobronamjerni ljudi ne shvate tekst kao okamenjenu formulaciju nego poziv na daljnji zajednički rad.⁴

Što nudi odgojiteljima i prosvjetnim djelatnicima prva knjiga?

U predgovoru prvoj knjizi urednik najavljuje da program univerzalnog etosa omogućuje teorijski i praktični pristup građi kojom bi se mogli koristiti vjeroučitelji te predavači religija, etike, povijesti, sociologije u svojim nastavnim jedinicama te svi nastavnici i same škole u svim oblicima života i rada, što je već učinjeno u nekim školama Njemačke.

Njemački pedagog Stephan Schlenzog u svom prilogu obrađuje »Svjetski etos kao 'pedagoški' projekt« (12-23) po kojem učenici različitih kultura i religija uče zajednički živjeti. Pri tome se oslanja i na svoje praktično iskustvo u Njemačkoj kao multikulturnom društvu. »Preduvjet uspješnog i funkcionalnog zajedništva jest minimum znanja jednih o drugima, što važi za društvo u cjelini i naročito za poduzeća« (20). Navodi da je Zaklada Weltehos organizirala seminar »Etos za gospodarstvo« gdje su sudionici intenzivno razgovarali o ljudskosti i istinoljubivosti u duhu Deklaracije o univerzalnoj etici. Spominje i Institut za svjetski etos pri Sveučilištu u Tübingenu koji financira poduzetnik Karl Schlecht od ljetnog semestara 2012.

Sedžida Hadžić priložila je izvorni rad: »Pozitivni potencijal svjetskog etosa za odgojno-obrazovne strukture i procese u bosansko hercegovačkim školama« (24-37). Polazeći od činjenice da religija utječe na kolektivnu svijest, ona očekuje da školski vjeronauk pridonosi homogenizaciji društva u našoj pluralnoj državi. Prihvaća Weberovu sociološku spoznaju da religija donosi smisao svijetu te time i sudbini određenih društvenih grupacija. Prenosi tvrdnju Thomasa Luckmanna da religija i društveni život postoje u istom prostoru i

⁴ U hrvatskom prijevodu dokument se može naći u prvoj od ovih knjiga, str. 138-150 i na internetskoj adresi www.weltethos.org/1-pdf/10-stiftung/declaration/declaration_croatian.pdf pod naslovom »Deklaracija o svjetskoj etici«.

vremenu. Zato smatra da je »funkcija i utjecaj religije na formiranje individualnih i kolektivnih stavova neosporna« (27). Pozdravlja uvođenje konfesionalnog vjeronauka u državne škole i raduje se što je u našim školama »distribucija religijskih sadržaja prisutna od predškolskog do univerzitetskog nivoa« (29). Uvjeren da obrazovni sustavi i školski udžbenici prenose informacije važne za individualnu i kolektivnu svijest, ona iz deklaracije naglašava kulturu nenasilja te solidarnosti i pravde u koju bi svoje đake trebali uvoditi nastavnici etnički orijentiranih škola u BiH. »Mladi bi već u obitelji i u školi trebali učiti da nasilje ne smije biti sredstvo razračunavanja s drugima« (34). Dvije škole pod jednim krovom naziva monstruoznom tvorevinom u našim neprilikama te izlaz vidi u promjeni kolektivne svijesti i življenju univerzalnog etosa.

Kristoph Knoblauch u prilogu »Zajednički etos sučelice problemima našeg svijeta. Razmišljanje i koncepcija globalnog etosa u kontekstu međureligijskog učenja« (40-101) polazi od uvjerenja da svi možemo pridonositi mijenjanju svijeta nabolje te razlaže ulogu globalnog etosa u multireligijskom društvu. On je detaljno predstavio nastavanu građu o svjetskom etosu za njemačke prilike za osam školskih sati, odnosno četiri dvostruka sata. Na temelju toga svaki nastavnik, pogotovu onaj koji je već prošao obuku na prigodnom seminaru, to može sam izvoditi i ugrađivati u vlastiti predmet. Iznosi iskustvo rada s učenicima u Njemačkoj na traganju za univerzalnim etosom u razrednoj zajednici. Mladi su posebno osjetljivi na onečišćenje okoliša pa su rađene nastavne jedinice s tom tematikom. U ovom prilogu reproduciran je na engleskom dio izlaganja Tonyja Blaira na tribini univerzalne etike u Tübingenu 20. lipnja 2000. o temi »Vrijednosti i moć zajednice – *Values and the Power of Community*« (97). Prema ovom političaru, religije kod svojih pripadnika i drugih ljudi odgajaju smisao za jednakost, ljudsko dostojanstvo, slobodu, otklanjanje diskriminacije i pravo na jednaku ekonomsku mogućnost. To je socijalni kapital: »Izvanredna je činjenica da su naše velike vjerske tradicije nadživjele, dok su politički, ekonomski i socijalni sustavi dolazili i nestajali.«

Alen Kristić, prilogom »Svjetski etos pod školskim krovom« (102-134) konkretno predlaže deset sati razredne nastave u našim školama na temu univerzalnog etosa služeći se iskustvom promotorâ ovog smjera obrazovanja u Njemačkoj. Cilj je razviti u učenicima sposobnosti za četiri osnove vrijednosti koje deklaracija predlaže: kultura nenasilja uz poštivanje ljudskog života, solidarnost i pravda za sve u društvu, život u istinoljubivosti uz toleriranje razlika, ravnopravnost i partnerstvo muškaraca i žena: »Temeljna je zadaća obrazovanja buđenje i rasplamsavanje iskre ljudskosti koju je u nas, podarivši nam život, utisnuo sam Bog« (107). Vrlo su konstruktivne i privlačne molbe nastavnom osoblju u 11 točaka te 8 odgovora na upit »Što je učenik za nas?« (108-109). Preporučuje takvo njegovanje vlastitog nacionalnog i religioznog identiteta da »bez poricanja različnosti na temelju zajedničkoga skupa gradimo ljudskiji svi-

jet« (112). Oslanja se, na temelju deklaracije, na načelo pozitivne recipročnosti ili »zlatno pravilo«:

»Postupajmo prema drugačijima onako kako želimo da oni postupaju prema nama. Ono u različitim oblicima postoji u starim azijskim religijama te u židovstvu, kršćanstvu i islamu. Za desetu temu ovakve razredne nastave naveo je međureligijski dijalog kojim učenici i nastavnici gaje međureligijsku duhovnost te povjerenje u Božju dobrotu i svijest da Božja spasiteljska volja obuhvaća sve ljude... Ne smijemo ideale vlastite religije uspoređivati sa stravičnim povijesnim promašajima prijateljeve religije« (132-133).

Na kraju je donesen pun tekst Deklaracije o svjetskom etosu iz 1993. godine.

Refleksije o iskustvu potrebe i primjene univerzalnog etosa

Druga knjiga donosi tri međunarodna dokumenta i 15 radova jedanaestorice autora o potrebi i primjeni univerzalnog etosa. Urednik u proslavu najavljuje da naš kontekst »može biti plodonosan za kreativno profiliranje, utemeljenje i razvijanje projekta svjetskog etosa«. Knjiga treba poslužiti djelatnicima TPO zaklade u kontekstualizaciji svjetskog etosa u različitim sferama te svima »kojima je stalo do sveobuhvatne humanizacije našega društva«. Na početak je stavljen prikaz djelovanja Hansa Künga kojega Hermann Häring, kao jedan od suradnika, naziva u naslovu »nekonformističkim misliocem, sistematičarom i vizionarom« (13-37). Budući da je Küng doktorirao 1957. godine katoličku teologiju disertacijom o učenju o tzv. opravdanju kod ondašnjeg vodećeg protestantskog teologu Karla Bartha, zapazili su ga organizatori Drugoga vatikanskog sabora te ga 1962. godine uključili među teologe stručnjake koji su trebali pridonositi dinamičnom formuliranju saborskih dokumenata. Iste godine počeo je predavati na Katoličkom teološkom fakultetu u Tübingenu te je 1964. utemeljio »Institut za ekumensko istraživanje«, koji je nakon krize s crkvenim učiteljstvom 1973. godine preobrazio u istraživanje velikih religija svijeta. U tom ozračju razvio je teološku podlogu za univerzalni etos te do svoje 85. godine života vodio zakladu koja se time bavi. Između ostaloga, napisao je tri čitke monografije sa stajališta sposobnosti za dijalog i potrebne reforme unutar triju monoteističkih religija: »Židovstvo« – 1991., »Kršćanstvo« – 1994., »Islam« – 2004. Knjige su ubrzo prevedene na francuski i engleski. U buđenju odgovornosti za mir u svijetu i čuvanje okoliša, Küng je razvio svjetski etos koji se može temeljiti na religioznim uvjerenjima, ali i na sekularnom gledanju ljudske zajednice:

»U njima se religije ne reduciraju na pet parola i ne umanjuju na moralne institucije. Naprotiv, pokazuje se da su te kulturno snažne upute nošene izvanrednom religioznom energijom i da religije mogu mobilizirati oblikovanje svijeta. Upravo zato što podsjećaju na transcendentnu zbilju i omogućuju samotran-

scendenciju, svjetske religije predstavljaju najvažnije zastupnike morala na svijetu« (27).

Prilagodio je radu u školama svoj program monografijom o svjetskim religijama 1999. godine. Univerzalni etos nije »teorijski razvijena etika nego cjelokupnost vrijednosti, neopozivih mjerila i temeljnih moralnih stavova koje već danas živi ili makar poznaje nebrojeno mnoštvo ljudi« (29). Iako u džepnoj knjizi »Katolička crkva – kratka povijesti« (na njemačkom i engleskom 2001., na hrvatskom 2009.) ističe da mu je katolicizam »duhovna domovina«, Küng se ne trudi posebno oko recepcije ovog nastojanja u Crkvi kojoj pripada nego nastoji govoriti univerzalnim jezikom da bi ga razumjeli ljudi različitih kulturnih i religijskih identiteta.

Drugi dio knjige urednik je naslovio »Temeljni dokumenti« te tu uvrstio pun tekst Deklaracije iz Chicaga 1993. (41-59), Küngovo izlaganje »Što je svjetski etos« u kojem predlaže nadilaženje, a ne ignoriranje razlika te ističe da ovaj etos može biti konstruktivno ugrađivan u pedagogiju, politiku, gospodarstvo i međunarodne odnose (57-72), dokument iz 1998. »Opća deklaracija o ljudskim dužnostima« (73-79) koji su usvojile UN kao dopunu Deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. te Küngovo osnaživanje ljudskih prava odgovornim obavljanjem temeljnih ljudskih dužnosti (80-87) na njegovu trećem nastupu pred delegatima UN u New Yorku. »Manifest globalnog etosa – posljedice za globalno gospodarstvo« (88-96) potpisala su 24 vjerska poglavara i znanstvenika te 4 djelatnika Zaklade Weltethos 1. travnja 2009. u Tübingenu. Urednik je iz knjige o Manifestu za globalni ekonomski etos iz god. 2010. preuzeo Küngovo izlaganje »Globalna gospodarska kriza zahtijeva globalni etos« (97-105).

Od židovskog teologa Waltera Homolke uvrštena je tema: »Svjetski etos iz židovske perspektive« (108-113), dok je Karl-Josef Kuschel, Küngov učenik i suradnik, autor teme: »Svjetski etos iz kršćanske perspektive« (114-126). On podsjeća da prigodom susreta pape Ratzingera i Künga, kao bivših kolega s istog fakulteta, u Rimu 24. rujna 2005., nije došlo do punog pomirenja, ali papa jest »pozitivno ocijenio nastojanja profesora Künga oko doprinosa dijalogu religija i susretu sa sekularnim umom u svrhu ponovnog priznanja bitnih moralnih vrijednosti čovječanstva« (115). Unatoč napetosti u odnosu sa Svetom Stolicom, Küngu nije nikada oduzeto pravo vršenja svećeničke službe (teološki rečeno nije suspendiran *a divinis*) i on se trudi ne miješati tu napetost sa svojim zalaganjem za svjetski etos. Nadalje, Kuschel ovdje ističe da religijski predstavnici »stječu posebnu odgovornost da postojeće socijalne i etničke konflikte ne fanatiziraju nego religiozno civiliziraju« (117). Komunikacija među kulturama i religijama traži stalno »učenje o nacijama, kulturama i religijama koje prelazi granice vlastitog« (126). Urednik je uvrstio i predavanje evangeličkog teologa i pobornika univerzalnog etosa Martina Bauschkea »Svjetski etos s muslimanskog gledišta«, održano u Sarajevu 2007. godine. Bauschke je doktorirao temom o odnosu kršćanstva i islama prema novijoj njemačkoj teologiji u Jeni

1999. godine vodi ured Zaklade za svjetski etos u Berlinu te, između ostaloga, proučava građu o Isusu i njegovoj majci u islamskoj tradiciji.⁵ U tom izlaganju naveo je potporu muslimanskih uglednika projektu o svjetskom etosu i pojašnio da možemo zadržati »zahtjev za apsolutnošću (*claim for absoluteness*)« mi sljedbenici židovstva, kršćanstva i islama te voditi plodan dijalog i surađivati na hitnim potrebama suvremenog svijeta. Citirao je govor iranske pravnice i nobelovke Shirin Ebadi u Tübingenu 20. listopada 2005.:

»Ako postoje u ljudima takvi zajednički i jednaki korijeni za život na ovoj zemaljskoj kugli, zašto trebamo sumnjati u to da postoje isto tako univerzalna pravila i vrijednosti, koja važe za čitavo čovječanstvo... Oni koji se pozivanjem na kulturne razlike i relativnost vrijednosti ustežu podržavati ljudska prava, u stvarnosti su zaostali tlačitelji koji svoje diktatorsko biće skrivaju pod krinkom kulture i u ime nacionalne ili religijske kulture gaje namjeru tlačenja i teroriziranja svog vlastitog naroda« (133).

Svome govoru, koji je održala na engleskom, dala je naslov: »Doprinosa islama globalnoj etici – *The Contribution of Islam to a Global Ethic*«.⁶

Izlaganje Ursule Renz »Svjetski etos iz filozofske perspektive« (135-142) ističe da je projekt univerzalnog etosa pokušaj utemeljenja etičkog stava koji religije podupiru, ali koji je ujedno nezavisan od religija, jer se pojedinci i skupine pri takvom djelovanju mogu oslanjati na osobnu religioznost, ali i na čisto filozofijsku racionalnost. Hans Küng, u prilogu »Svjetski etos za svjetsku politiku« (147-159) razmišlja iz perspektive zajedničke budućnosti nakon urušavanja komunističkih režima u Europi. Mjesto suparništva predlaže politiku regionalnog zbližavanja i pomirenja. EU ne treba neprijatelje nego partnere i konkurente. Sigurnu budućnost vidi u iskrenom istraživanju uzroka za današnje konflikte, zatim u oblikovanju nove svijesti i, dakako, u svjetskom etosu. Od Künga je i prilog »Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo« (160-171) u kojem predlaže etično vođenje poduzeća, po normama koje nadilaze partikularne kulture, u duhu četiri imperativa: ne ubijati, ne krasti, ne lagati, ne zloupotrebjavati seksualnost.

Stephan Schlensoeg prilogom »Svjetski etos kao 'pedagoški' projekt« (172-184), predlaže sugrađanima različitih kultura i vjera da uče zajednički živjeti njegujući zajedničke vrijednosti:

»A za takvo znanje o vlastitoj i o stranim kulturama temelje bi trebalo položiti što je moguće ranije, po mogućnosti već u vrtiću. Pa ga produbljivati za vrijeme školske svakodnevnice, doživljavati ga i prokušavati u zajedničkom životu« (175).

⁵ Usp. njegovu knjigu *Der Sohn Marias. Jesus im Koran*, Darmstadt, 2013.

⁶ www.global-ethic-now.de/pdf/0a-weltethos/ENG/lectures/Lecture_Ebadi_eng.pdf (15.03.2015).

Svoja nastojanja oko posredovanja vrijednosti »nastavni kadar može ravnati prema načelima svjetskog etosa, pa na taj način zadobiti mjerilo uz pomoć kojega može usmjeravati svoje vlastito djelovanje, kao i nastavne sadržaje i metode« (179-180). Zadaću Instituta za svjetski etos, koji je otvoren 2012. godine pri Sveučilištu u Tübingenu zahvaljujući donaciji jednog južnonjemačkog poduzetnika, vidi u osmišljavanju inovativnih izazova.

Martin Bauschke autor je knjige »Die goldene Regel. Staunen, verstehen, handeln« (*Zlatno pravilo. S udivljenjem promatrati, razumjeti, djelovati*, Berlin, 2010.). Ovdje je uvršten njegov prilog: »Zlatno pravilo kao svjetska kulturna baština« (185-191) u kojem prikazuje razvoj od načela »taliona« ili razmjerne odmazde u različitim kulturama do pozitivne recipročnosti kako ju je formulirao Ghandi: »Ti sam budi promjena koju bi htio vidjeti u svijetu!«

Jedan od Küngovih mlađih suradnika je i Günter Gebhardt koji je doktorirao disertacijom »Poticati na mir. Odgoj za mir u religioznim mirotvornim pokretima« (*Zum Friedenbewegen. Friedenserziehung in religiöser Friedensbewegung*, Hamburg, 1994.). U ovu knjigu uvršten je njegov prilog: »Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog« (192-206). On vidi pozitivnu recipročnost kao podlogu dijalogu i mirotvorstvu: »Gdje ljudi žele živjeti zajedno u miru, tamo trebaju zajednički temelj, noseći etos« (196). Zajedno s libanonskim piscem Aminom Maaloufom, koji upozorava na pojavu ubilačkih identiteta, on ističe da »svoj identitet mogu sačuvati jedino zajedno sa svima drugima, u odnosu s njima, ne protiv njih« (201).

Alen Kristić, u prilogu »Drugi – neočekivana objava božanskoga« primjenjuje međureligijski dijalog na odnose među katolicima, muslimanima i pravoslavicima u BiH (207-224) oslanjajući se na obrat koji se dogodio na Drugom vatikanskom saboru te na istraživanje i refleksije splitskog katoličkog religijologa Željka Mardešića. Izdvajajući iz Deklaracije o svjetskom etosu potrebu koalicije vjernika i nevjernika na osnovi zajedničkih etičkih vrijednosti, on kaže:

»Protiv nihilizma, cinizma i socijalne nepravde zajedno se trebaju boriti vjernici i nevjernici. U svjetlu evanđelja, zajednički angažman vjernika i nevjernika usmjeren općem dobru predstavlja pripremljanje puta i anticipaciju kraljevstva Božjeg. Božanski duh u svijetu djeluje i po dobrim djelima nevjernika« (219).

Uz moj pristanak urednik je ovdje uvrstio i moj rad iz 2007. godine »Odgoj za mir u monoteističkim religijama« (225-239). Alen Kristić još jednom se okreće prilikama u etnički i religijski pluralnoj BiH svojim prilogom »Projekt svjetskog etosa. Mogući okvir, smjerokaz i sadržaj međureligijskog dijaloga u BiH« (240-252). Oslanjajući se na Johanna Baptista Metza, čiju je teologiju u naše prilike on i presadio, bosanski franjevac Ivan Šarčević upozorava na fenomen zlopamćenja vlastitih gubitaka:

»U slučaju da vlastitu prošlost počnu sagledavati istinoljubivo, vjerske zajednice će početi razgrađivati pogubne mehanizme *zlopamćenja* – upornog sjećanja

vlastitih gubitaka i patnji bez trunke svijesti o tuđoj patnji, naročito vlastitog udjela u krivnji za patnju drugih – što od zlopamćenja čini nepresušni izvor za političku instrumentalizaciju – pozivanje na osvetu i buđenje mržnje. Da je takav proces ozdravljenjske prirode, očituje se u njegovoj bolnosti i činjenici da iziskuje veliku hrabrost. Nema sumnje da bi vjerske zajednice čineći tako, naročito zajedno kroz međureligijski dijalog, stvarale takvo moralno ozračje u kojem bi se u našem društvu počela nadvladavati pošast laži – u politici, gospodarstvu, medijima i znanosti« (249).

On vidi veliku mogućnost da u tom pravcu djeluju teološki obrazovane žene pripadnice različitih konfesija koje mogu skretati pozornost na opažanje tuđe patnje.

Karl-Josef Kuschel analizira Deklaraciju o svjetskom etosu iz vremenskog odmaka od 20 godina (257-284). Ističe kako je Hans Küng svojim dinamičnim pothvatima osigurao da dokument ne bude »uladičen« već o njegovu nastanku 1993. godine Kriza svjetskog gospodarstva, ekologije i politike učinila je da deklaracija nakon 20 godina dobiva nov zamah. Deklaracija kritiku sekularista protiv religija okreće u samokritiku, ali i vjernike oslobađa trijumfalizma u odnosu na nevjernike. Svijet 2013. obilježen je globalnom ekonomskom krizom koja pogađa sve i inspirira na zajedničke korake. U tom duhu navodi govor njemačkog predsjednika Horsta Köhlera od 24. ožujka 2009.:

»Došlo je vrijeme kad se možemo sporazumjeti oko zajedničkih zadatača čovječanstva i na njih se obvezati. Sad svi priznaju: trebamo red u globalizaciji, priznata pravila i učinkovite institucije. Taj se red mora pobrinuti za to da se globalna javna dobra kao što su međunarodna financijska stabilnost, ograničavanje zagrijavanja Zemlje i jamstvo slobodne i poštene trgovine zajednički definiraju i osiguraju... Kao globalna zajednica trebamo jedan zajednički etos« (270).

Kuschel se raduje što se nije umanjio udio religioznih ljudi u svjetskom stanovništvu pod uplivom sekularizirane modernizacije:

»Religijske energije predstavljaju globalnu činjenicu. Podcijeniti te energije značilo bi podcijeniti jednu od najsnažnijih pogonskih sila ljudske kulture. Iz tog je razloga, uza svekoliku nužnost kritike religija kao sredstva njihova čišćenja, pogrešno misliti da se problemi čovječanstva daju riješiti na temelju receptata još više laicizma i sekularizma. Prema mojim iskustvima, važnije su strategije samo-čišćenja i unutarnje obnove tradicionalnih religija. Religije će biti čimbenik svjetske politike i u 21. stoljeću, bilo nam to po volji ili ne... Prema tome, temeljna nakana Deklaracije o svjetskom etosu nije 'ispunjena'. Naprotiv, religijski dijalog i obrazovanje za kompetentnost u međureligijskom dijalogu predstavljaju otvorenu zadaću na dnevnom redu« (277).

Pita se zašto svjetske religije ne bi mogle zajednički postavljati temelj za suzbijanje globalnih grijeha i za promicanje globalnih kreposti (279). Projekt postavljen prije 20 godina ostaje baština i zadaća.

Vjeroučitelji i njihovi đaci unose univerzalni etos u naše škole i društvo

Nakon demokratskih izbora 18. studenoga 1990. i referenduma 1. ožujka 1992. u prilog osamostaljenju Bosne i Hercegovine zbog raspada Jugoslavije, vjerski poglavari muslimana, pravoslavaca, katolika i židova sa sjedištem u Sarajevu podnijeli su zahtjev Predsjedništvu BiH da se *ponovno uvede* konfesionalni vjeronauk u državne škole kao što je postojao u vrijeme austrijske uprave od 1878. do 1918. te u vrijeme prve Jugoslavije od 1918. do 1945. U razgovorima s Ministarstvom prosvjete dogovoreno je da će vjerski poglavari školovati vjeroučitelje i davati im kanonsku misiju te preko svojih religijskih pedagoga priređivati program i udžbenike za pojedine razrede, a predmet će biti izborno-obvezatan: u osnovnoj školi religiozni roditelji prijavljuju svoje dijete za vjeronauk, a u srednjoj đaci biraju između nastavka vjeronauka i nekog drugog zamjenskog predmeta (etika, povijest religija). Kad se jednom opredijele na početku školske godine, đaci trebaju redovno slušati taj predmet te iz njega dobivati ocjenu koja se uvažava za prosjek ocjena u dotičnom razredu i na kraju školovanja. Direktori škola zaduženi su da vjeroučitelje koje predlaže nadležni ured pojedine vjerske zajednice prime u radni odnos, ako u pojedinoj školi ima barem 7 učenika te konfesije. Takav vjeronauk počeo je 1993. godine ondje gdje su ratne prilike dopuštale redovnu nastavu. I traje do danas.

Nakon prve serije udžbenika, u kojima je bilo prilično ratnih primjera i ožiljaka, nadležni u uredima za vjeronauk dogovorili su pregled udžbenika i savjetovanje: kako »svojima« predstavljati »druge«, a da to ne bude iskrivljivanje ni karikiranje. U svakoj od konfesija postoji nekoliko nastavnih jedinica o drugima tako da se jasno prikaže što, primjerice, vjeruju kršćani o Isusu i muslimani o Muhamedu. U školama gdje su vjeroučitelji otvoreni za suradnju, ponekad musliman vjeroučitelj predstavi kršćanskim đacima osnove svoje vjere ili pojedinog blagdana, bez prozelitizma, i obratno. Svaka od vjerskih zajednica priređuje seminare permanentnog obrazovanja za svoje vjeroučitelje i oni služe za prenošenje novih smjernica te za izmjenju iskustava. U okviru Međureligijskog vijeća nastala je inicijativa da se organizira mješoviti seminar za vjeroučitelje 2011. godine, dakako uz selekciju sudionika koje šalju njihovi nadležni koordinatori. Na konferenciji muslimanskih, pravoslavnih i katoličkih vjeroučitelja u Sarajevu od 6. do 8. lipnja 2014., koju je organizirao Katehetski ured Vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu, sudjelovalo je 70 vjeroučitelja iz ovih triju zajednica, uz podršku svojih nadležnih poglavara. Jedan od sudionika bio je i episkop Hrizostom koji u ime pravoslavnih episkopa u BiH vodi školski vjeronauk za pravoslavce. On je pozvao na takav susret u Brčko za godinu 2015.

Ovi seminari mogli bi postati još jedna prigoda za učenje o odgovornosti svijuju za zajedničko dobro i prenošenje univerzalnog etosa u školske klupe naše pluralne zemlje. Prijatelji mira koji su spremni njegovati zajedničke vrijednosti i rješavati zajedničke probleme trebali bi to podržati.